

UŻYWANIE FORM GRZECZNOŚCIOWYCH W BUŁGARSKIM I POLSKIM Dyskursie

Katarzyna STRZĘPOWICZ, UMCS, Lublin

Tekst ten stanowi fragment mojej pracy dyplomowej przygotowanej w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie.¹ Socjolingwistyczna perspektywa, przyjęta przeze mnie w tej pracy, każe rozpatrywać zjawiska językowe w kontekście społecznym, dopatrywać się wpływu struktur społecznych na język i tłumaczyć określone zachowania językowe społecznymi uwarunkowaniami nadawcy i odbiorcy.

Celem badań, które przeprowadziłam wśród studentów Fili Płowdiwskiego Uniwersytetu w Smolan (Bułgaria) w maju 2006 roku i studentów Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie w lutym 2007 roku, było poznanie opinii studentów obu krajów co do użycia dwóch rodzajów form grzecznościowych - adresatywów i przywitań, stosowanych głównie na płaszczyźnie relacji między członkami społeczności uniwersyteckiej. W badaniach uczestniczyło 60 osób. Przy zbieraniu materiału posłużyłam się ankietą, przeprowadzoną w dwóch językowych wersjach (zob. *Zał. 1 i 2*), posiłkowałam się także metodą obserwacji.

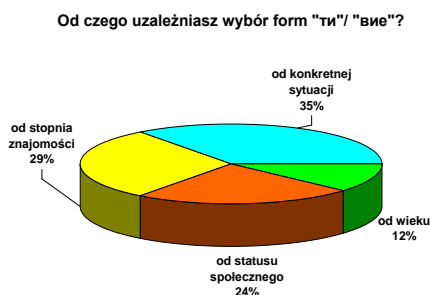
Pytania zamieszczone w kwestionariuszu ankiety uwzględniają różnice, jakie pojawiają się w użyciu form grzecznościowych w obu badanych językach. Jeżeli chodzi o stosowanie adresatywów, charakterystyczne dla języka polskiego wyrażenie *Proszę pana/ Proszę pani* nie występuje w dosłownym brzmieniu w języku bułgarskim, w którym to stosuje się czasownikową formę w II osobie liczby mnogiej. Stąd w polskiej wersji ankiety pojawia się wyrażenie *pan/ pani*, w bułgarskiej *vue*. Asymetria między językiem polskim i bułgarskim pojawia się także w przypadku form używanych przy przywitaniach. Wobec trzech form w bułgarskim: *добър ден, здравейте* (jako forma grzecznościowa w stosunku do 1 osoby), *здравей / здравци*, w polskim języku mamy dwie: *dzień dobry i cześć*. Oczywiście zasób leksykalny zarówno języka polskiego, jak i języka bułgarskiego obok formy *добър ден (dzień dobry)* oferuje inne formy charakterystyczne dla przywitania, których wybór determinowany jest po prostu porą dnia – np. bułgarskie *добро утро, добър вечер* czy polskie *dobry wieczór*. Schemat użycia tych wyrażeń okazałby się jednak analogiczny do schematu użycia formy przeze mnie badanej. Pomijam także rozpatrywanie wariantów użycia formy *witajcie* jako ekwiwalentu formy *здравейте*, uważam bowiem, że w środowisku studenckim i relacjach student–nauczyciel forma ta używana jest marginalnie. Formę *здравейте* traktuję jako zwrot grzecznościowy w stosunku do jednej osoby. Zbadana została

---

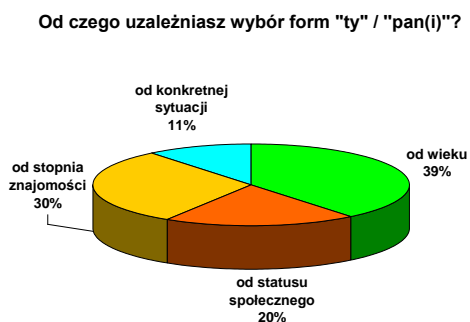
¹ K.Strzępowicz. *Relacje społeczne w bułgarskim i polskim dyskursie potocznym*, praca licencjacka przygotowana pod kierunkiem prof. dr P. Sotirova, Inst. Filologii Słowiańskiej, UMCS, L. 2007.

opinia studentów, grupy jednorodnej pod względem wieku i wykształcenia, wyniki nie są więc reprezentatywne dla całego społeczeństwa, a dla małego wycinka społecznej rzeczywistości, jakim jest społeczność studencka. Rezultaty badań potwierdzają, że specyfika relacji społecznych w Polsce i Bułgarii odzwierciedla się właśnie w języku, przede wszystkim jeśli chodzi o użycie form adresatywnych i form przywitania.

Polscy studenci pytani, jak najczęściej zwracają się do nieznajomych, starszych od siebie osób jednoznacznie odpowiadają, że używają formy *pan/ pan*. 16 % bułgarskich ankietowanych w takim przypadku wybiera formę *ty*. Nie ma natomiast różnicy w odpowiedziach kiedy pytamy, jak badani studenci zwracają się do swoich rówieśników, jednakże nieznajomych. Ankietowani obu narodowości w 80% wskazują na formę *ty*. Wykres nr 1 i Wykres nr 2 pokazują, od jakich czynników zależy wybór form *ty* lub *pan / pani*. Okazuje się, że największy odsetek osób spośród bułgarskich badanych wybór ten uzależnia od „konkretnej sytuacji” – (35% wszystkich odpowiedzi). Dla polskich ankietowanych najważniejszym okazał się „wiek” (39%).

Wykres nr 1. Czynniki determinujące wybór formy „ти” / „вие” (wg bułgarskich ankietowanych)

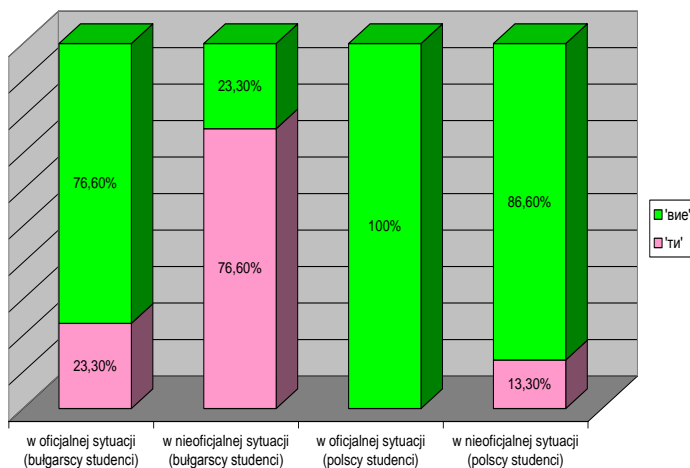
Wykres nr 2. Czynniki determinujące wybór formy *pan / pan* (wg polskich ankietowanych)

Znacząca różnica występuje w sposobie zwracania się do nauczycieli akademickich. Na pytanie: *Jak zwracasz się do nauczycieli akademickich?* Ankietowani z Lublina prawie jednogłośnie odpowiadają, że używają stopnia naukowego (96,6%), w taki sposób zwraca się jedynie 50% studentów w Smolan.

Zaskakująco różny jest także sposób, w jaki studenci obu państw zwracają się do innych pracowników uniwersytetu (np. pracowników administracyjnych, sprzątaczek, pracowników stołówki). Wszyscy polscy ankietowani odpowiadają, że stosują formę *pan / pani*. Interesujące, że 67 % studentów filii Uniwersytetu w Płowdiw stosuje formę *ty*, wskazując przy tym, że używa też innych określeń, np. do pracownic uniwersyteckiej stołówki zwraca się *лелче* (lełcze ‘cioteczko’), *маце* (żarg. mace ‘kotku’), do pracowników portierni Domu Studenckiego - *чичо, чичко* (cziczo ‘wujek’), *баи* ... (baj + imię – w Bułgarii rodzinne zwracanie się do starszej osoby).

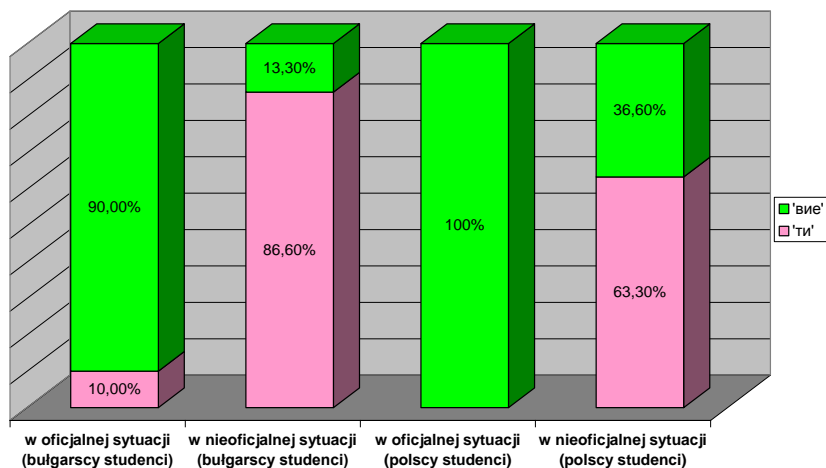
Nauczyciele akademicy w Bułgarii, zwracając się do studentów, częściej niż ich polscy koledzy używają formy *ty*, także w oficjalnej sytuacji. Według polskich studentów użycie formy *ty* w sytuacji oficjalnej nie jest właściwe. Interesujące, że polscy studenci w nieoficjalnej sytuacji za właściwszą uważają właśnie formę *ty* (63,3% polskich badanych) i potwierdzają, że w rzeczywistości nauczyciele w takiej sytuacji rzadko używają tej formy (13,3% studentów przyznaje, że w nieoficjalnej sytuacji nauczyciele zwracają się do nich na *ty*).

W jaki sposób nauczyciele akademicy zwracają się do studentów?

Wykres nr 3. Sposoby zwracania się nauczycieli akademickich do studentów w oficjalnej i nieoficjalnej sytuacji (wg bułgarskich i polskich ankietowanych)

Którą z tych form uważasz za właściwszą?

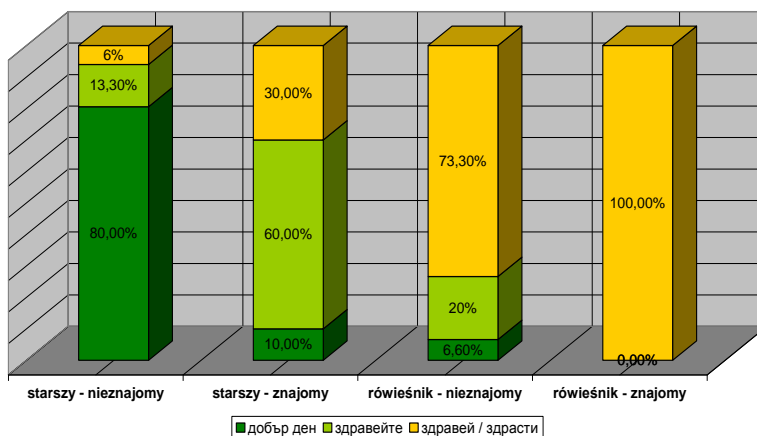

Wykres nr 4. Formy zwracania się nauczycieli akademickich do studentów uważane za właściwe w oficjalnej i nieoficjalnej sytuacji (wg bułgarskich i polskich ankietowanych)

Większość polskich ankietowanych czuje dystans między studentami i nauczycielami (83,3%), natomiast blisko połowa studentów z Bułgarii takiego dystansu nie czuje (44%).

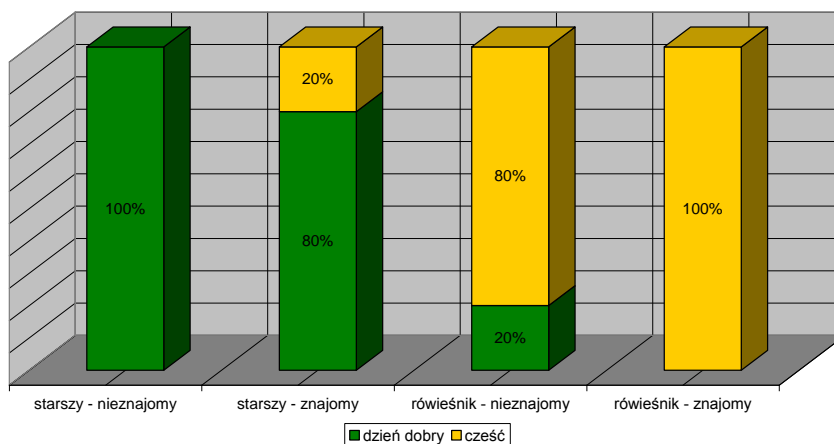
Stosunki społeczne odzwierciedlają się także w wyborze form przywitania. Wszyscy ankietowani z Polski odpowiadają, że najczęściej w stosunku do osób nieznanymi i starszymi używają formy *dzień dobry*, a w stosunku do znajomych rówieśników – formy *cześć*. Wybór ten zależy przede wszystkim od wieku osoby, do której ankietowany się zwraca (47% odpowiedzi), ważny jest także „stopień znajomości” (32%). Dla Bułgarów najważniejszym czynnikiem jest „stopień znajomości” (40%), wiek nie jest ważny (tylko dla 13 % jest znaczącym czynnikiem).

**Jakich form przywitania używasz przy spotkaniu z osobą starszą /
rówieśnikiem (znajomym / nieznanym)?**

Wykres nr 5. Formy przywitania używane przy spotkaniu z osobą starszą / rówieśnikiem (znajomym / nieznanym) według bułgarskich ankietowanych

**Jakich form przywitania używasz przy spotkaniu z osobą starszą /
rówieśnikiem (znajomym / nieznanym)?**

Wykres nr 6. Formy przywitania używane przy spotkaniu z osobą starszą / rówieśnikiem (znajomym / nieznanym) według polskich ankietowanych

Nie wydaje się zaskakującym fakt, że polscy ankietowani w 100% deklarują używanie grzecznościowych form *pan/ pan* w stosunku do nieznanomych starszych od siebie osób, a przy przywitaniu z tymi osobami stosują zwrot *dzień*

dobry. Przy wyborze odpowiedniej formy osoby te kierują się przede wszystkim wiekiem osoby, do której się zwracają. Ten czynnik ma marginalne znaczenie dla bułgarskiej części ankietowanych i stąd dopuszczalne jest w takiej sytuacji użycie formy *ty*.

Bułgarska forma *здравейте* (używana jako grzecznościowa forma w stosunku do jednej osoby) jest jakby kompromisem czy formą przechodnią między bardziej oficjalnym *добър ден* i mniej formalnym *здравей / здрасти*. Forma *здравейте* jako przywitanie w stosunku do pewnej grupy osób używana jest w Bułgarii w różnym stopniu w stosunku do wszystkich bez względu na wiek i stopień znajomości – najczęściej w stosunku do starszych, jednak znajomych osób lub nieznanymi, jednakże rówieśników. W Polsce nie istnieje podobna forma i wybór jednej z dwóch form: *dzień dobry / cześć* jest jednoznaczny: jeżeli się nie znamy i nie jesteśmy rówieśnikami niedopuszczalna jest forma *cześć*. Rezultaty jasno pokazują, że stopień znajomości w dużym stopniu determinuje użycie bułgarskiego *здравейте*: osobę starszą, w mniejszym czy większym stopniu znajomą Bułgar, zamiast *добър ден*, przywita formą *здравейте*. Odnoszę wrażenie, że dla Bułgarów niekiedy wystarczy jedno tylko spotkanie z nieznanym, żeby w przyszłości pozdrawiać się już formą *здравейте*.

Na podstawie wyników przeprowadzonego przeze mnie badania i własnych obserwacji dochodzę do wniosku, że relacje społeczne, w jakie wchodzi członkowie społeczności uniwersyteckiej w Polsce są bardziej oficjalne i formalne aniżeli w Bułgarii, a dystans społeczny większy. Nie jest dopuszczalne, żeby studenci polskich uniwersytetów zwracali się do pracowników uniwersytetu „na ty” - bez względu na pełnioną funkcję i zajmowane stanowisko do wszystkich zwracają się używając formy *pan / pani*, a w stosunku do wykładowcy student niemalże obligatoryjnie użyje jego naukowego tytułu. Wszystko to dodatkowo podkreśla hierarchię. Polscy studenci chcą zachowywać ową hierarchię: wszyscy zgodnie odpowiadają, że w oficjalnej sytuacji za najwłaściwszą formę zwracania się do studentów uważają formę *pan / pani*. W uniwersytetach w Bułgarii atmosfera jest bardziej przyjazna, rodzinna i partnerska, a dystans w stosunku do akademickich nauczycieli w odczuciu studentów nie tak duży, jak w przypadku polskich ankietowanych.

Wyniki badań potwierdziły różnice w sposobach językowego wyrażania relacji społecznych w Bułgarii i Polsce. Różnice te nie stanowią o wyższej lub niższej kulturze językowej danego narodu, a o jego specyfice. Specyfice, którą w dobie świata dążącego do globalizacji i unifikacji, warto podtrzymywać.

Bibliografia:

Бояджиев Ж., *Език и общество*, София 1981.

Виденов М., *Увод в социолингвистиката*, София 2000.

Grabias S., *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2003.

Кънчева Л., *Начини на изразяване на учтивост в българския и полския език*, (В:) 'Юбилеен славистичен сборник', Югозападен университет 'Неофит Рилски' Филологически факултет, Благоевград, 2005.

Пантелеева Х., *Граматика на вежливата реч*, София 1994.

Сотиров П., *От съпоставителни граматика към съпоставителен анализ на дискурси (върху примери от полския и българския дискурс)* [В:] М.Младенова, Н.Монова, *Славистика и обществото*, София 2006.

Хъдсън Р.Д., *Социолингвистика*, 1995.

Цанков К., *Социолингвистика и речев етикет*, Велико Търново 1994.

Załącznik 1.

Анкетна карта

1. Как най-често се обръщаш към непознати лица:

1.1 към по-възрастни

a. *ти*

b. *вие*

1.2 към връстници

a. *ти*

b. *вие*

2. От какво зависи използването на формите *ти* / *вие*? (можеш да избереш 2 отговора)

a. от възрастта

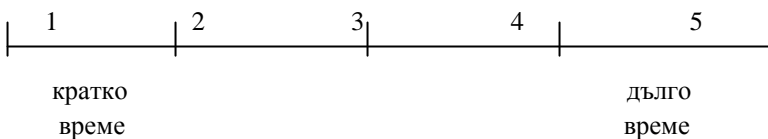
b. от функциите, които използват в общество, от статуса

c. от степента на познаване

d. от ситуацията на общуване

e. други, какви?.....

3. Какъв период е нужен за да говориш на непознат на «ти»?

4. Как се обръщаш към преподавателите?

a. използвайки неговата научна степен

b. *Госпожо X / Господин X*

- a. *dzień dobry*   b. *cześć*

10.2. znajomą starszą od Ciebie

- a. *dzień dobry*   b. *cześć*

10.3. nieznaną w Twoim wieku

- a. *dzień dobry*   b. *cześć*

10.4. znajomą w Twoim wieku

- a. *dzień dobry*   b. *cześć*

11. Od czego uzależniasz wybór form przywitania? (wskaż najwyżej 2 odpowiedzi)

- a. od wieku
b. od funkcji, jaką dana osoba pełni w społeczeństwie, od statusu społecznego
c. od stopnia znajomości
d. od konkretnej sytuacji
e. od innych czynników, jakich?.....

12. Płeć .....